

TEŞKİK

aralarında ilişki bulunmayan nesnelere için kullanılan isimlere mütebâyin denir. Meselâ Arapça'da sarhoşluk veren sıvıyı ifade eden "hamr, râh, ukâr" lafızları mütebâyin, mahiyetleri ve tanımları tamamen farklı olan nesnelere için kullanılan at, gümüş, elbise, fincan gibi isimler mütebâyin lafızlardır. Bu sonuncu türden lafızlara "mütebâyin" adı da verilir. Tevâtü' lafızları kanıtlanma, tartışma (cedel), hitabet ve şiirde kullanıldığı halde teşkik ve müterâdiflerinin kanıtlanma ve hitabette kullanılmasının zihin karışıklığına yol açacağı belirtilir (Gazzâlî, s. 52-53).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 780-782; Aristoteles, *Kategoriler* (trc. Saffet Babür), Ankara 1996, s. 7-9; Alexander Aphrodisias, *On Aristotle Metaphysics 4* (trc. A. Madigan), London 1993, s. 14, 15; Fârâbî, *Kitâbü'l-Cedel* (Mantık 'inde'l-Fârâbî içinde, nşr. Refik el-Acem), Beyrut 1986, III, 16, 21; a.mlf., *Harfler Kitabı* (trc. Ömer Türker), İstanbul 2008, s. 78, 95; İbn Sînâ, *Kategoriler* (trc. Muhittin Macit), İstanbul 2010, s. 8-16; a.mlf., *el-Cedel* (nşr. Ahmed Fuâd el-Ehvânî), Kahire 1965, s. 6, 120; Gazzâlî, *Mi'yârü'l-'ilm* (nşr. Süleyman Dünyâ), Kahire 1960 → Beyrut, ts. (Dârü'l-Endelüs), s. 52-55; İbn Rüşd, *Telhişu Kitâbi'l-Makûlât* (nşr. M. Bouyges), Beyrut 1983, s. 6, 7; Kwame Gyekye, *Arabic Logic: Ibn al-Tayyib's Commentary on Porphyry's Eisagoge*, Albany 1979, s. 196, 197; Cemil Salîbâ, *el-Mu'cemü'l-felsefî*, Beyrut 1982, II, 333-335, 378-379; Câ'fer Âl-i Yâsîn, *el-Fârâbî fi hudûdih ve rûsumih*, Beyrut 1405/1985, s. 150-151; İbrahim Çapak, *Gazzâlî'nin Mantık Anlayışı*, Ankara 2005, s. 25-33.

MUHİTTİN MACİT

TEŞKİLÂT-I ESÂSİYYE KANUNU

(bk. ANAYASA).

TEŞKİLÂT-I MAHSÛSA

(تشکيلات مخصوصه)

II. Meşrutiyet döneminde
1913-1918 yılları arasında
faaliyet gösteren

istihbarat ve propaganda teşkilâtı.

23 Temmuz 1908 inkılâbı sonrasında mevcut istihbarat birimleri ve hafiyelik teşkilâtına gösterilen tepkiler bu kurumların neredeyse tamamen tasfiyesine yol açmıştır. Bunun yanı sıra II. Abdülhamid döneminde benimsenen panislâmizm siyasetinin yürütülmesinde kullanılan değişik mekanizmalar, gerek bu alanda görevlendirilen kişilerin devre dışı kalması gerekse yeni siyasetler oluşturulması yolundaki beklentiler sebebiyle işlevsiz kalmıştır. Siyasette yeni bir güç merkezi halinde

ortaya çıkan Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti kendi istihbarat birimlerine ve fedai teşkilâtına yarı resmî bir karakter kazandırarak bu boşluğu doldurmaya çalışmış, bu sebeple II. Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında ciddi bir yetki çatışması meydana gelmiştir. Aslında Osmanlı Terakkî ve İttihat Cemiyeti'nin (cemiyet 1908 ihtilâlinin ilk günlerine kadar bu adı kullanır) 1908 öncesindeki muhaberatına bakıldığında, özellikle Batı devletlerinin idaresi altına girmiş müslüman topluluklarla Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk kavimleriyle irtibat konusunda II. Abdülhamid'in izlediği siyasetten temelde farklılık göstermeyen düşüncelerin örgüt tarafından benimsendiği görülür. Nitekim Terakkî ve İttihat Cemiyeti reisleri 1906 yılında Uhuvvet-i İslâmiyye Cemiyeti adı altında Paris merkezli bir teşkilâtı örgütlemiş, Âzerî ve Tatar aydınları ve siyasi cemiyetleriyle ilişkiler kurmuştur.

1908 sonrasında kendi teşkilâtını tedricen devlet istihbaratı haline getiren İttihat ve Terakkî Cemiyeti aynı şekilde dünya müslümanları, Kafkasya ve Orta Asya Türkleri'yle münasebetleri düzene sokma alanında kurumsal düzenlemeler yapmıştır. Balkan savaşlarının ardından bu topluluklara Rumeli'nin kaybedilen topraklarındaki müslümanlar da katılmıştır. Bunun yanı sıra Trablusgarp'ın İtalyanlar tarafından işgali, Asir'de Seyyid Muhammed el-İdrîsî, Yemen'in Cibâl bölgesinde İmam Yahyâ Hamîdüddin ve Arabistan yarımadasının değişik bölgelerinde yerel liderlerin nüfuz alanlarını genişletmeleri Arap liderleriyle ilişkinin niteliğini değiştirmiştir. Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Veteriner Miralay Râsim Bey'in telkiniyle gayri resmî olarak Eşref Sencer (Kuşçubaşı) tarafından 1898'de kurulduğu ve 1910'da Sultan Reşad'ın onayı ile resmîyet kazandığına dair kayıtların geçerliliği tartışmalıdır. Mevcut belgelerden 17 Teşrinisâni 1329 (30 Kasım 1913) tarihinde Harbiye Nezâreti bünyesinde Umûr-i Şarkıyye Şubesi veya Teşkilât-ı Mahsûsa diye adlandırılacak bir teşkilâtlanmaya gidilmesinin kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Fakat aynı belgeler, asıl örgütlenme ve faaliyetin 1914 yılında bilhassa I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Nitekim savaşın ardından teşkilâtın faaliyetlerinin sürdürülmesi amacıyla belgeleri talep edildiğinde müdürlüğün Başkumandanlık Vekâleti'ne bağlı şekilde kurulup ilga edildiği vurgulanmıştır (BA-HR. SYS 2461/31-4.12.1918). Teşkilâtlanmanın,

İttihat ve Terakkî Cemiyeti içinde Enver Bey (Paşa) liderliğindeki askerî ağırlıklı kadının güçlendiği bir dönemde yapılmasının bir neticesi olarak örgütlenme de askerî karakter kazanmış ve Enver Bey'in denetimi altında gerçekleştirilmiştir. Enver Bey ile 1905 sonundan itibaren cemiyeti örgütleyen Dr. Nâzım ve Dr. Bahâeddin Şâkir beylerin Teşkilât-ı Mahsûsa içindeki konumları ve örgütün ideolojisinin şekillenmesindeki rolleri bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Enver Paşa'nın Bingazi'de Alman propagandası tarafından dikkat çekici bir askerî ve sivil örgütlenme modeli diye nitelenen düzenlemeleri (*Enver Pascha, Um Tripolis*, s. 7 vd.), Dr. Bahâeddin ile Dr. Nâzım beyler tarafından idare edilen Terakkî ve İttihat Cemiyeti muhaberatında dünya müslümanları, Kafkasya ve Orta Asya'daki Türkler'e yönelik olarak dile getirilen görüşler (*Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyetinin 1906-1907 Senerlerine Ait Muhaberatının Kopya Defteri*, s. 119-123, 180-181) ve La Fraternité Musulmane-Uhuvvet-i İslâmiyye Cemiyeti'nin belirtilen amaçlarıyla (Archives nationales [Paris], Fonds Emile Corra, 17/AS/23/dr2; *Şûrâ-yı Ümmet*, sy. 122 [1907], s. 4) Teşkilât-ı Mahsûsa ideoloji ve uygulamaları arasında çarpıcı benzerlikler bulmak mümkündür. Teşkilât-ı Mahsûsa başkanlığına getirilen Süleyman Askerî Bey, hem Bingazi'de hem Garbî Trakya'da direnişte ve geçici yönetimler kurulmasında (1913) önemli görevler almış bir Osmanlı zâbitidir. Teşkilât-ı Mahsûsa örgütlenmesinin, İttihat ve Terakkî Cemiyeti tarafından 1911 sonrasında planlanarak icra edilen eylemlerin devlet mekanizması içinde tek merkezden ve daha geniş ölçekte uygulanması amacıyla gerçekleştirildiğini belirtmek gerekir. Trablus ve Balkan savaşlarının yol açtığı sorunlar, I. Dünya Savaşı'nın çıkışıyla birlikte çatışmaya Osmanlı Devleti'nin dahil olması, bu tür bir istihbaratın ve gayri nizamî harp teşkilâtının eylem alanı ve hacminin fazlasıyla genişlemesine sebep olmuştur. Yeni örgütte Süleyman Askerî, Yâkub Cemil ve Âtîf (Kamçılı) gibi İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin önde gelen fedai liderleri görev almıştır. Süleyman Askerî Bey'in 1914 sonunda Irak'ta görevlendirilmesinin ardından Ali Başhampa reisliğe getirilmiş, onun 31 Ekim 1918 tarihinde vefatından sonra Hüsametdin (Ertürk) son başkan olarak çalışmıştır.

Teşkilât-ı Mahsûsa örgütlenmesine dair ulaşılabilen belgelerden örgütün Mısır, Tu-

nus, Orta Asya'nın değişik bölgeleri, Hindistan, Afganistan, Balkan devletleri arasında paylaşılan eski Rumeli vilâyetleri, Vilâyet-i Şarkıyye, Kafkasya, Kırım gibi bölgelerle ilgilenen masaları ve değişik dillerde istihbarat toplayarak propaganda yapan birimlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Teşkilât, I. Dünya Savaşı'nda belgelerde dârharp diye atıfta bulunulan Kafkasya, Suriye, Asir gibi savaş alanlarına değişik ölçeklerde (çete, müfreze, tabur, alay) faaliyet gösteren yarı askerî yapılanmaların gönderilmesini sağlamış; Mısır, Sudan, Trablusgarp bölgelerinde operasyonlar yapmaya çalışmıştır. Ayrıca Ermeni tehcirinde aktif rol almış, Dr. Bahâeddin Şâkir Bey örgütünü Vilâyet-i Şarkıyye reisi sıfatıyla bunun uygulayıcılarından biri olmuştur. Teşkilât-ı Mahsûsa'nın örgütlediği gayri nizamî birimleri, faaliyet ve operasyonları Osmanlı ordusundaki emir-komuta düzeninde ciddi sorunlara yol açmış ve düzenli birlik komutanları tarafından eleştirilmiştir.

Harbiye Nezâreti içerisinde bulunan Teşkilât-ı Mahsûsa, bir diğer istihbarat birimi şeklinde faaliyet gösteren Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti ile irtibatı sürdürmüş, vilâyetlerdeki mülkî idarecilerle değişik konularda iş birliği yapmıştır. Belgeler, teşkilâtın özellikle savaş döneminde fazlasıyla artan masraflarının Harbiye Nezâreti yanında diğer nezâretler, vilâyetlerin örtülü ödenek bütçeleriyle Müdâfaa-i Milliyye Cemiyeti gibi kuruluşlar tarafından karşılandığını, ayrıca gönüllü müfrezelerin oluşturulması alanında îaneler toplandığını ortaya koymaktadır (BA-DH.ŞFR. 497-52/1.11.1331). Ancak teşkilât görevlileri aslı raporlarını örgütledikleri nezâret birimlerine sunmuştur. Teşkilât-ı Mahsûsa liderlerinin İttihat ve Terakkî Cemiyeti ileri gelenlerinden oluşması iki kurum arasındaki ilişkinin tanımlanmasını güçleştirmektedir. Hukuken Teşkilât-ı Mahsûsa devlet örgütlenmesi içinde yer alan bir kurum olmakla birlikte İttihat ve Terakkî'nin baskıcı tek parti uygulamalarıyla devlet bürokrasisine hâkim olması ve mensuplarını önemli mevkilere yerleştirmesi sebebiyle bu cemiyetin bir yan kuruluşu gibi mütalaa edilmiştir. Bu husus, İttihat ve Terakkî reislerinin 1918 sonrasındaki sorgulama ve muhakemelerinde dile getirilmiş, ancak ülkede kalan İttihatçı liderler bu iddiayı kesinlikle reddedip cemiyetle Teşkilât-ı Mahsûsa arasında organik bir bağ bulunmadığını, cemiyet yerel şube örgütlerinin kanunlar çerçevesinde faaliyet gösteren teşkilâta yalnızca gönüllü temi-

ni konusunda yardımcı olmaya çalıştıklarını savunmuştur.

Teşkilât-ı Mahsûsa'nın gayri nizamî birimler örgütlerken keyfî davranışlar içine girdiği, bu alanda teşkilât görevlilerinin hukukî sınırları zorladıkları belgelerden anlaşılmaktadır. Çoğunluğu 1914 yılı Şubatında *Takvîm-i Vekâyi'*de neşredilen, Dârharp Gidecek Olan Eşhas Hakkındaki Takibat ve Mucâzâtın Teciline Dair Kânûn-ı Muvakkat'a dayanarak silâh altına alınan kişilerden oluşturulan çeteler ve diğer birimler kısa süreli bir eğitimin ardından cephelere ve cephe gerisine gönderilmiş, teşkilât mensubu zâbitlerin kumandası altında çalışmıştır. Ayrıca mahkûm ve gönüllülerden kurulan, bazı bölgelerde aşiret mensuplarından oluşturulan (BA-DH.ŞFR. 445-31/8.10.1330), Osmanlı tebaası dışında diğer ülke vatandaşlarının da görevlendirildiği (BA-DH.EUM.2.Şb. 15-64/6 N 1335; DH.İ.UM. 29-1-43/1 Ca 1333) birimler mevcut askerî birliklere göre çok daha gevşek bir disiplin içerisinde hareket etmiş; eşkıyalık, hırsızlık ve esnafa para ödememe gibi pek çok şikâyete yol açmıştır (BA-DH.ŞFR. 464-34/3.2.1330; 475-35/30.5.1331; 505-82/3.11.1331; 547-85/10.5.1333; İHB 179-1334-S-093/25.S.1334).

I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı yenilgisiyle sonuçlanması eleman temini, operasyon ve mensuplarının eylemleri ciddi tartışmalara yol açan ve uygulamada bürokratik denetim dışında kalan teşkilâtın lağvına yol açmıştır. Teşkilât liderlerinden Hüsamet-tin Bey (Ertürk) hâtıratında Enver Paşa'nın kendisine, lağvedilme kararına rağmen teşkilâtın faaliyetlerini sürdürmesi konusunda yeni sadrazam Ahmed İzzet Paşa ile fikir birliğine varıldığını söyleyerek bu yönde tâlimat verdiğini nakletmektedir. Bu ifade, İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin savaşın mağlûbiyetiyle neticeleneceğinin anlaşılmasından sonra ülkede direniş örgütlenmesinin yapılandırılması konusunda gösterdiği çabalara uygunluk göstermektedir. Teşkilâtın bu faaliyet döneminde direniş, Millî Mücadele'nin başlatılması ve sürdürülmesinde istihbarat, lojistik ve operasyonlarla ilgili destek sağladığı değişik kaynaklar tarafından belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, DH.EUM.2.Şb. 5-90/28 Ca 1333; DH. KMS. 35-22/7 M 1334; DH.ŞFR. 55A-222/23 N 1333; 75-71/14 C 1335; Archives nationales (Paris), Fonds Emile Corra, 17/AS/23/dr2; *Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyetinin 1906-1907 Senelelerine Ait Muhaberatının Kopya Defteri*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, nr. O.30, s. 23, 119-123, 180-181; *Enver Pascha um Tripolis* (trc. F. Perzynski), München 1918, tür.yer.; Hüsamet-tin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası* (nşr. Samih Na-

fiz Tansu), İstanbul 1957; Galip Vardar, *İttihat ve Terakkî İçinde Dönerler* (haz. Samih Nafiz Tansu), İstanbul 1960, tür.yer.; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1989, III, 275-292; Philip H. Stoddard, *Teşkilât-ı Mahsusa* (trc. Tansel Demirel), İstanbul 1993; Arif Cemil, *I. Dünya Savaşı'nda Teşkilât-ı Mahsusa*, İstanbul 1997; Vahdet Keleşyılmaz, *Teşkilât-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu: 1914-1918*, Ankara 1999; Mustafa Balcıoğlu, *Teşkilât-ı Mahsusa'dan Cumhuriyete*, İstanbul 2001; Atilla Çeliklepe, *Teşkilât-ı Mahsusa'nın Siyasal Misyonu*, İstanbul 2003; Polat Safi, *The Ottoman Special Organization-Teşkilât-ı Mahsusa: A Historical Assessment with Particular Reference to its Operations against British Occupied Egypt, 1914-1916* (yüksek lisans tezi, 2006), Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Nurettin Şimşek, *Teşkilât-ı Mahsusa'nın Reisi Süleyman Askerî Bey: Hayatı, Siyasî ve Askerî Faaliyetleri*, İstanbul 2008; İhsan Aksoley, *Teşkilât-ı Mahsusa'dan Kuvâ-yı Milliyye'ye*, İstanbul 2009, s. 15-77; "Uhuvvet-i İslâmiyye Cemiyeti", *Şûrâ-yı Ümmet*, sy. 122, İstanbul 1907, s. 4; Hamit Pehlivanlı, "Teşkilât-ı Mahsusa Türk Modern İstihbaratçılığının Başlangıcı mı?", *Yeni Türkiye*, VI/31, Ankara 2000, s. 512-521.

M. ŞÜKRÜ HANIOĞLU

TEŞMÎTÜ'L-ÂTİS

(تَشْمِيتِ الْعَاطِسِ)

Aksıranın
"elhamdülillâh" demesi halinde
ona "yerhamükellah" şeklinde
dua etme anlamında terim

(bk. AKSIRMA).

TEŞRÎ'

(التَشْرِيعِ)

Kasidede

asıl vezin ve kafiye sisteminin yanı sıra
başka vezin ve kafiyelere de yer vermek
anlamında bedî' terimi.

Sözlükte "ev yola açık olmak, sokak üzerinde bulunmak" anlamındaki **şer'** kökünden türeyen **teşrî'** "evi yol üzerinde kurmak, kapısını yola doğru açmak" demektir (*Lisânü'l-'Arab*, "şr'" md.; *Kâmus Tercümesi*, "şr'" md.). Bedî' sanatlarından olan teşrî', "kasidenin asıl vezin ve kafiye sistemi yanında beyitlerin ortasında başka bir vezin veya vezinlere uygun düşecek şekilde iki veya daha çok kafiye düzeninin oluşturulması" şeklinde tanımlanır. Bu suretle kasidenin hem lafzî âhengi hem de anlam güzelliği artırılmış olur ve kaside her kafiye düzenine göre müstakil şiir olma niteliğini korur. Teşrî' kök anlamıyla ilişkilendirilerek ana yola tâli bir yol ilâve etmeye benzetilmiştir. Ziyâeddin İbnü'l-Esîr ve İbn Hicce'ye göre teşrî' anlam eksenli olmaksızın ziyade görsel içerikli bir sanattır ve te-